

Szuromi Szabolcs Anzelm, O.Praem.

Az állam és az egyház együttműködése Magyarországon 1894 és 1918 között – Kompetenciakörök és intézmények¹

Bevezetés

A 19. század végére az egyházi intézményrendszer Európa-szerte kiszorult azon legfontosabb központi állami feladatok gyakorlásából, amelyek a középkorban hagyományosan egyházi illetékességi körbe tartoztak, mint az anyakönyvezés, a hagyatéki ügyek vagy a házasság államilag elismert kiszolgáltatásában történő közreműködés.² Az egyház így leginkább az oktatási és a szociális területen őrizte meg a közfeladatokban való közreműködését, továbbá az állam által elfogadott és támogatott pasztorális területeken; a katonai, egyetemi és kórházlelkészi szolgálatban; illetve a börtönpasztorációban.³ Az egyes országokban, a belpolitikai helyzet függvényében, különböző intenzitással és mértékben zajlott le az állam és az egyház szétválasztásának alkotmányjogi megalapozása.⁴

A házasság

Ausztriában már II. József bevezette az állami házasságjogot 1783. január 16-án, ezzel együtt azonban továbbra is fennmaradt az egyházi házasságkötés lehetősége.⁵ Magyarországon 1895-ben érvényre jutott a vallásszabadság elve,⁶ aminek köszönhetően a katolikus,

¹ A jelen tanulmány SZUROMI 2007 jelentősen átdolgozott változata, amely az International Canon Law History Research Centerben (Budapest) és a Wilmington Community of St. Michael's Abbey of the Norbertine Fathersben (Los Angeles, CA) készült.

² SZUROMI 2017: 241–244; THIREAU 2001: 328–330.

³ SZUROMI 2003: 7–13, különösen 8.

⁴ Vö. GADILLE–MAYEUR 1995: 327–329.

⁵ PLÖCHL 1969: 300; SZUROMI–FERENCZY 2014: 33–34.

⁶ Vö. 1895. évi XLIII. tc.

református, evangélikus, görögkeleti, unitárius és izraelita vallási közösség bevett vallási státuszt élvezett.⁷ A házasságra vonatkozó állami szabályok szükségessége vitán felül állt már a 19. század végén, amikor a különböző felekezetekhez tartozókra nyolcféle egyházi házassági jog vonatkozott,⁸ és ezek személyi hatályainak ütközése, valamint egyes különösen problematikus területük – mint például a vegyes házasságok felekezetenkénti rendezése – sok nehézséget okozott. A terület jogi szabályozását jellemző katolikus hegemonia után a szekularizáció felé vezető folyamat első lépése volt a protestáns rendelkezések legitimálása uralkodói intézkedések, majd törvényhozás útján, ami az állam intézkedéseinek betüremkedését is jelentette, például az 1790. évi XXVI. tc. 11. pontja az evangélikusok házassági ügyeit a saját szabályok kialakításáig a világi bíróságok hatáskörébe utalta.

Ehhez képest hozott új szabályokat az egy időben életbe lépő házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. és az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc. Ezek a házassággal kapcsolatos jogalkotási, igazságszolgáltatási és közigazgatási hatáskörök tekintetében állami monopóliumot vezettek be, azaz a kötelező polgári házasság intézményét.⁹ Ezzel megszűnt a pusztán lelkész előtt kötött házasság polgári jogi érvényessége. Érdekességgént megemlítendő azonban, hogy az állami és az egyházi szabályok teljes különválasztása mégsem történt meg ebben a törvényben, csak a házasság megkötésének vonatkozásában. A valamely egyház szabályai által meghatározott bizonyos házassági akadályok ugyanis az állam törvényei szerint is akadályt képeztek. Ilyenek a saját egyház által meghatározott egyházi rend vagy fogadalom miatti házassági akadályok, amelyek az egyházi többség engedélye nélkül az állam által is recipiáltan tették tilossá a házasságkötést.¹⁰ A törvénycikk a *házasságot felbonthatónak* tekintette, amire lehetőség nyílt a házassági életközösség további fenntarthatatlansága miatt, illetve bevezette az *ágytól és asztaltól való elválasztást* a házasság felbontása helyett. Ilyen esetben *két év* elteltével lehetett kérni a házasság felbontását.¹¹

Az 1894. évi XXXI. törvénycikkkel megszűnt a szentszéki bíróságok házassági ügyekben való korábbi kompetenciája is, amely az előtte lefolytatott eljáráshoz állami jogkövetkezményeket kapcsolt.

A házasságra vonatkozó 19. század végi magyar állami rendelkezések kiegészültek 1911-ben a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó és 1902. június 12-én Hágában elfogadott alapelvek beillesztésével (vö. 1911. évi XXI. tc.);¹² továbbá a házasságok felbontására,

⁷ Vö. ERDŐ–SCHANDA 1993: 20–21.

⁸ GROSSCHMID 1908: 324–328.

⁹ FERENCZY–SZUROMI 2011: 83–95, különösen 84.

¹⁰ HT 25. §. Vö. ERDŐ 2000: 27–45, különösen 43–45; SZUROMI 2017: 201; BÉLI 2000: 318–319.

¹¹ MEZEY 1996: 188.

¹² 1911. évi XXI. tc. 1 cikk. „A házasság kötésének jogát a házasulók mindegyikének hazai törvénye szabályozza, kivéve ha e törvény valamely rendelkezése kifejezetten más törvényre utal.”

valamint az ágytól és asztaltól való elváltásra vonatkozó törvények alkalmazásának bírói gyakorlata és az 1902. június 12-i hágai megállapodás alapján felmerült problémák orvoslásával (vö. 1911. évi XXII. tc.), amely rögzítette a gyermek törvényességének megtámadása iránti perekben alkalmazandó eljárást is.¹³ A hágai megállapodást aláíró országok egyfelől elismerték mindazt a házasságot állami jogkövetkezményekkel, amelyet az adott ország törvényei szerint kötöttek. Másfelől fenntartották annak a lehetőségét, hogy egy állam egyházi házasságkötéshez kapcsolja a házasság állami elismerését.¹⁴

A polgári változások ellenére az egyház továbbra is azt a meggyőződést követi, hogy a házasságra mint szentségre egyedül ő jogosult törvényeket felállítani és ítélni, természetesen ez nem vonatkozik a házasság polgári joghatásaira.¹⁵

Örökösödés és anyakönyvezés

Az 1894. június 24-én szentesített és július 1-jén kihirdetett 1894. évi XVI. tc. rendezte a polgári örökösödési eljárást. Eszerint az örökösödési eljárás megindítására az örökhagyó elhunyt vagy holtak nyilvánítása után kerülhetett sor, vagy hivatalból, vagy valamely érdekelt fél kérésére.¹⁶ Az egyes eseteket a 2. és 3. § nevesítette.¹⁷ Az állami anyakönyvezésről szóló, 1894.

¹³ Vö. 1911. évi XXII. tc. XIII. cím, 696–700. §§.

¹⁴ Vö. 1911. évi XXI. tc. 5. cikk: „Mindenütt érvényesnek kell elismerni alaki tekintetben azt a házasságot, melyet annak az országnak törvénye szerint kötöttek, ahol a házasság létrejött. Mindazonáltal megegyezés áll fenn az iránt, hogy azok az országok, melyeknek törvényhozása egyházi házasságkötést kíván, jogosítva vannak a polgáraik által külföldön az utóbbi rendelkezés figyelmen kívül hagyásával kötött házasságokat érvényeseknek el nem ismerni.”

¹⁵ Az egyházi és a polgári házasság magyarországi viszonyáról részletesen vö. FERENCZY–SZUROMI 2011: 184–189; GAUDEMET 1989: 354–359.

¹⁶ 1894. évi XVI. tc. 1. §.

¹⁷ 1894. évi XVI. tc. 2. §. „Hivatalból indítandó meg az örökösödési eljárás: (1) ha az örökös, az utóörökös, vagy a kötelesrészt jogosított, kiskoru [...] gondnokság alá van helyezve, avagy méhmagzat, vagy még meg nem született személy (vö. 102. §.); (2) ha még csak létesítendő közérdekű alapítvány van örökösi vagy utóörökösi minőségben érdekelve; (3) ha az örökös, az utóörökös, vagy kötelesrészt jogosított [...] ismeretlen helyen távol van; (4) ha tudvalevő örökös általában nem létezik; (5) [4. §. Ha a hagyatékhöz ingatlan vagyon tartozik és az örökhagyó halálától /a holtak nyilvánító ítélet jogerőre emelkedésétől/ számított három hónap alatt sem az örökösödési eljárás megindítását nem kérte az érdekeltek valamelyike, sem pedig ugyanezen határidő alatt örökösödési vagy hagyományi bizonyítvány kiadása iránti kérelmet elő nem terjesztettek (...); 69. §. Ha a hagyatékhöz tartozó, de az örökhagyó tulajdonául még be nem jegyzett ingatlan mint örökség vagy hagyomány szállott az örökhagyóra: a még le nem tárgyalt kapcsolatos egy vagy több előző hagyatékt tárgyalását hivatalból meg kell indítani. (...)].

3. §. Megindítandó az örökösödési eljárás, ha annak megindítását kéri: 1. az örökös, a kötelesrészt jogosított, vagy az utóörökös; 2. a végrendeleti végrehajtó; 3. olyan hagyományos, esetleg utóhagyományos, a kinek a hagyatékhöz tartozó ingatlan van hagyományozva, avagy olyan hitelező, a kinek a javára a hagyatékhöz tartozó ingatlanra vagy jelzálogos követelésre [...] föltételes végrehajtási zálogjog van bekebelezve [...];

december 9-én jóváhagyott és december 18-án kihirdetett 1894. évi XXXIII. tc. 1. §-ában rögzítette, hogy a születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására az állami anyakönyvek hivatottak, de egyben arról is rendelkezett, hogy a törvény hatálybalépése előtt vezetett egyházi anyakönyvekből továbbra is kiállíthatók a korábbi időszakot érintő közhitelű kivonatok az illetékes egyházi hatóság által.¹⁸ Ezzel lényegében megtörtént Magyarországon az örökösödés, a házasságkötés és az anyakönyvezés szekularizációja, azaz leválasztása az egyházi adminisztrációról.¹⁹

Az 1894. évi XXXIII. tc. III. fejezetében a halotti anyakönyvekről intézkedve kitért a holtta nyilvánítás kérdésére. A 74. §. szerint holtta nyilvánítás esetében a halotti anyakönyvbe való bejegyzéshez szükséges volt a bíróság jogerős határozatának a lakóhely szerint illetékes községi anyakönyvvezetővel, vagy a születési hely szerinti anyakönyvi hivattal való hivatalos közlése. Ilyenkor a halotti anyakönyvbe be kellett vezetni a holtta nyilvánító határozatot kimondó bíróság pontos megjelölését, a határozat idejét és számát, valamint a határozatban megjelölt vélelmezett halálozási dátumot. A katolikus egyház jogrendje továbbra is szükségesnek tartotta az állami holtta nyilvánítástól független, egyházilag szabályozott holtta nyilvánítási eljárás lefolytatását, amelyet részletesen az 1868. május 13-án kiadott rendelkezés tartalmaz. Ezt tették közzé 1910-ben az *Acta Apostolicae Sedis*ben.²⁰ Így az egyházjog megőrizte azt a jogi megközelítést, hogy a személy pusztán távolléte nem elégséges indok a holtta nyilvánító határozat meghozatalára. Csak abban az esetben adja tehát ki az illetékes egyházi hatóság a holtta nyilvánítási határozatot, ha a tanúk és a közvélemény hangsúlyosabb része a vizsgálat során feltárt adatok alapján erkölcsi bizonyosságra vezetik a halál tényéről.²¹

A gyermekek vallása

1894-ben önálló törvénycikk rendezte a gyermekek vallásának kérdését (vö. 1894. évi XXXII. tc.). Ez rögzítette, hogy a házasságkötés előtt a házasulandók eldönthetik, melyik szülő vallását fogják követni. Ennek a megállapodásnak hiteles formában a királyi közjegyző, a királyi járásbíró, a polgármester vagy a főszolgabíró előtt kellett történnie. Amennyiben ilyen előzetes megállapodást a szülők nem kötöttek, úgy a gyermekek nemük szerint

végre az, a kinek a javára a hagyatékhöz tartozó ingatlanra, tulajdoni igény alapján [...] zárlat rendeltetett és följegyeztetett [...].”

¹⁸ Vö. 1894. évi XXXIII. tc. 94. §.

¹⁹ Vö. FERENCZY–SZUROMI 2011: 94–95.

²⁰ *Acta Apostolicae Sedis*, 2, 1910: 199–203.

²¹ Vö. FERENCZY–SZUROMI 2004: 141–149; SZUROMI–FERENCZY 2014: 98–104.

kövezték apjuk, illetve anyjuk vallását. A törvénycikk lehetőséget biztosított mind a szülők,²² mind a gyermekek számára az áttérésre,²³ meghatározott feltételek között.

A XV. Benedek pápa által 1917. május 27-én kihirdetett első *Codex iuris canonici* [a továbbiakban: CIC (1917)]²⁴ 756. kánonja a gyermekek rítusáról (azaz, hogy a latin vagy a keleti szertartáshoz tartozik) – XIV. Benedek pápa (1740–1758) *Etsi pastoralis* kezdetű konstitúciója alapján (1742. május 26.)²⁵ – úgy rendelkezett, hogy a gyermeket azon rítus szerint kell megkeresztelni, amelyben a szülők vannak.²⁶ Amennyiben a szülők eltérő rítusúak, úgy a gyermekek főszabály szerint az apa rítusát kövezték. A CIC (1917) 98. kánonja értelmében rítusváltoztatásra csakis a Szentszék adhatott engedélyt.²⁷ Ugyanezen kánon azonban, a már említett XIV. Benedek által kiadott konstitúció §. VIII n. IX nyomán lehetővé tette a rítusváltoztatást házasságkötés kapcsán (vö. 4. §),²⁸ a házasságkötés előtt, vagy a házasság fennállásának idején a feleség számára. Az áttérés esetében a serdületlen gyermekek magánál a jognál fogva kövezték a szülőt az új rítusba.²⁹ Az úgynevezett vegyes vallás (*mixta religio*) akadályá alóli felmentéssel kötött házasságok esetében a felmentés megadása meghatározott ígéretekhez volt kötve. Ezeket a nem katolikus félnek kellett letennie, és a katolikus fél hitében való megmaradásának, valamint a gyermekek katolikus keresztelésének és nevelésének garanciáját tartalmazták.³⁰ Az ilyen esetek tekintetében számos egyházi rendelkezés született, amelyek közül meghatározó XIV. Benedek pápa *Magne nobis* kezdetű enciklikája (1748. június 29.),³¹ XVI. Gergely pápa (1831–1846) *Summo*

²² 1894. évi XXXII. tc. 3. §. „Az 1. §. szerint létrejött megegyezés később csakis az esetben változtatható meg: ha különböző vallású felek közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy, hogy a házasság egy vallásuak házasságává válik...”

²³ 1894. évi XXXII. tc. 5. §. „A 7-ik életévöket még be nem töltött, kir. leirattal törvényesített vagy az atya által elismert fiú, az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő 6 hó alatt kijelentett kívánságára, az atyának vallását követi; a mennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik.”

²⁴ XV. Benedek 1917. *Acta Apostolicae Sedis*, 9(II), 5–8. A kánonjog első kodifikációjáról részletesen vö. ÁLVAREZ DE LAS ASTURIAS 2011: 745–763.

²⁵ GASPARRI–SERÉDI 1923: 734–755. A kérdés előzményéhez vö. Sacra Congregatio de Propaganda Fide, decr. (6 oct. 1863). GASPARRI–SERÉDI 1935: 394–399.

²⁶ CIC (1917) Can. 756 §. 2. *Si alter parentum pertineat ad ritum latinum, alter orientalem, proles ritu patris baptizetur, nisi aliud iure speciali cautum sit.*

²⁷ CIC (1917) Can. 98 §. 3. *Nemini licet sine venia Apostolicae Sedis ad alium ritum transire, aut, post legitimum transitum, ad pristinum reverti.*

²⁸ CIC (1917) Can. 98 §. 4. *Integrum est mulier diversi ritus ad ritum viri, in matrimonio ineundo vele o durante, transire; matrimonio autem soluto, resumendi proprii ritus libera est potestas, nisi iure perticulari aliud cautum sit.*

²⁹ Vö. BÁNK 1960: 428–432.

³⁰ Vö. SIPOS–GÁLOS 1960: 248–266.

³¹ GASPARRI–SERÉDI 1928: 146–152.

iugiter kezdetű enciklikája (1832. május 27.),³² XIII. Leó pápa (1878–1903) *Quod multum* kezdetű enciklikája (1886. augusztus 22.),³³ X. Pius pápa (1903–1914) *Provida* kezdetű apostoli levele (1906. január 18.),³⁴ valamint a CIC (1917) 1061. kánonja.³⁵

Látható, hogy a katolikus egyház álláspontja a gyermekek vallása tekintetében lényegesen különbözött az 1894-ben rögzített állami állásponttól.

A kegyes alapítványok jogállása

A katolikus kánonjog meghatározása alapján működhetnek jogi személyiséggel rendelkező (*pia causa*) vagy jogi személyiséggel nem rendelkező – más egyházi jogi személy kezelésére bízott – alapítványok (*pia fundatio*).³⁶ Ezeket az egyházi kegyes alapítványokat a katolikus egyházjog terminológiáját követve *persona fiduciariának* vagy *fidei commissoriának* nevezték.³⁷ A CIC (1917) az 1544–1551. kánonokban, az egyetemes egyházjog szintjén részletesen rendezte a kegyes alapítványok működését, amelyek elsődleges célja hitbuzgalmi, jámbor, de legalábbis jótékony cselekedetek végzése volt.³⁸ Így az alapítvány anyagi forrásait az alapító okiratban meghatározott kegyes célra kellett fordítani (pl. kórház, árvaház, szegényház, nevelőintézet, idősek otthona stb.). Annak ellenére, hogy az 1715 és 1863 közötti magyarországi jogforrások komoly jogvitáról tanúskodnak a kegyes alapítványok feletti ellenőrzési jog gyakorlójára vonatkozóan, a kegyes alapítványok működéséről szóló 555/1863. számú helytartósági rendelet egyértelművé tette, hogy az egyházi kegyes alapítványok felett ezt a jogot nem az állami, hanem az illetékes egyházi hatóság jogosult gyakorolni. A kegyes alapítványok 1848 és 1948 közötti magyarországi státuszának megítélése szempontjából az ún. holtkézi törvények, valamint a főkegyúri jog³⁹ és annak értelmezése is komoly nehézséget jelentett.⁴⁰

³² GASPARRI–SERÉDI 1928: 740–744.

³³ GASPARRI–SERÉDI 1933: 256–263.

³⁴ GASPARRI–SERÉDI 1933: 659–661.

³⁵ CIC (1917) Can. 1061 §. 1. *Ecclesia super impedimento mixtae religionis non dispensat, nisi: 1. Urgeant iustae ac graves causae; 2. Cautionem praestiterit coniux acatholicus de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo, et uterque coniux de universa prole catholice tantum baptizanda et educanda; 3. Moralis habeatur certitudo de cautionum implemento. [...]*

³⁶ NAZ 1957: 395–400; részletesen vö. SZUROMI–FERENCZY 2020: [1]–[4].

³⁷ EICHMANN–MÖRSDORF 1953: 457–461.

³⁸ CIC (1917) Can. 1544 – § 1.

³⁹ ERDŐ Péter 2006: 250–275; SZUROMI 2017: 325–330.

⁴⁰ A megelőző és a tárgyalt időszak utáni jogfejlődés elemzéséhez részletesen vö. SZUROMI–FERENCZY 2014: 117–122.

A papság egyedi jogosultságainak változása

Magyarországon a papság 1848 márciusával lemondott az egyházi tizedről, amelynek kárpótlása csak 1862-ben történt meg föld-tehermentesítési papírokkal. A papok anyagi ellátásához tartozhatott még a fajárandóság (olyan lelkészek számára, akiknek a kárpótlása így történt meg), a misealapítványok és a lelkészi illetmény (kongrua). A kongruával kapcsolatos ügyeket Magyarországon a Katolikus Központi Kongrua Bizottság intézte 1887-től, illetve az Országos Katolikus Kongrua Tanács 1909-től.⁴¹ A lelkészi jövedelem kiegészítéséről rendelkezett az 1898. évi XIV. tc, majd az 1909. évi XIII. tc.⁴² 1913-ban a XXXVIII. tc. bevezette a lelkészek korpótlékát.⁴³ Az 1949. évi XX. tc.-kel megváltozott a kongrua jelentése, mivel az a korábbi javadalmazási rendszert megszüntette, egyúttal határozott arról, hogy az állam 1950-től 18 évig fokozatosan csökkenő mértékben rendkívüli államsegéllyel támogatja az egyházi személyeket.⁴⁴

Érdemes egy pillantást vetni az általunk tárgyalt időszaknál jóval később, 1941-ben megtartott esztergomi főegyházmegyei zsinat szövegére.⁴⁵ A zsinat személyek jogát tárgyaló második része az egyház tagjaival kapcsolatosan nemcsak a CIC (1917) egyes kánonjait értelmezi, hanem az esetleg hozzá kapcsolódó állami egyházjogi rendelkezéseket is. Erre példa a 8. §, amely amellett, hogy utal a 87. kánonra a keresztség jogkövetkezményével kapcsolatosan, kitér az 1868. évi LIII.; az 1894. évi XXXII.;⁴⁶ az 1895. évi XLIII. törvény-

⁴¹ Vö. *A katolikus kongruarendezés tárgyában kiadott főkegyúri elhatározások, törvények és rendeletek gyűjteménye* 1909.

⁴² 1909. évi XIII. tc. 7. §. „A törvényhozás tudomásul veszi, hogy a katolikus lelkészi (helyi kápláni) és segéd-lelkészi állások jövedelmi kiegészítésének megállapítása céljából a jövedelmi összeírások az 1898. évi XIV. t.-c. 11–13. §-aiban foglalt elveknek megfelelő főkegyúri rendelkezések folytán már a jelen törvény életbelépte előtt megtörténtek és ezeknek az összeírásoknak alapján a jövedelmi kiegészítésre való igények az Ő Felsége által szervezett kath. kongrua-bizottság és a kormány által megálapítottak.”

⁴³ 1913. évi XXXVIII. tc. 2. §. „Korpótlékban részesül minden lelkész, aki oly lelkészségben működik, amelynek jövedelme az eddigi törvények szerint az 1600 K összegig terjedő magasabb (állami) kiegészítésre jogosult; igényt tarthat továbbá a korpótlékra az a lelkész is, aki oly lelkészségben van alkalmaztatásban, amelynek (állami) jövedelmi kiegészítésre eddig csakis abból az okból nem volt igénye, mert a lelkészségnek egyházi forrásból eredő jövedelme évi 1600 K-nál többet tett ki.”

⁴⁴ BÁNK 1962: 366–367.

⁴⁵ *Az esztergomi főegyházmegyei zsinat (1941. nov. 11–12.) határozatai* 1942. Vö. SZUROMI 2004: 95–103.

⁴⁶ 1894. évi XXXII. tc. a gyermekek vallásáról. „1. §. Bevett vagy törvényesen elismert különböző vallásfelekezetekhez tartozó házasságok, házasságuk megkötése előtt egyszersmindenkora megegyezhetnek arra nézve; hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek. A megegyezés csak akkor érvényes, ha kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt a megállapított alakszerűségek mellett jön létre. A kir. közjegyző előtt létrejött megegyezés közokiratba foglalandó. A többi hatóságok előtt létrejött megegyezés alakszerűségeit, valamint a megegyezés anyakönyvi

cikkekre; illetve a belügyminiszter 1930. évi 135 990. és 1931. évi 205 748. számú rendeletére.⁴⁷ Ezeknek az állami jogszabályoknak az ismerete a katolikus valláshoz való tartozás állami nyilvántartása és a vallásváltoztatás egyes eseteinek elbírálása miatt volt elengedhetetlen. De megtaláljuk a zsinat szövegében az emberi személy cselekvőképessége szempontjából jelentős kánoni és polgári jogi korhatárok külön-külön való ismertetését is.⁴⁸

Figyelemre méltó a *privilegium fori* intézményének „maradványa” a magyar jogban, amire a főegyházmegyei zsinat 12. §-a is utal.⁴⁹ Habár a papok polgári peres és büntető ügyei is a világi bíróságok kompetenciájába tartoznak, a világi bíróság értesíti az illetékes ordináriust (azaz a megyéspüspököt vagy a vele egyenlő elbírálás alá eső személyt), amennyiben bírósági eljárás indulna felszentelt személlyel szemben. A bíróság az eljárás befejeződésével és az ítélet megszületésével szintén kötelezett volt az ordinárius tájékoztatására. A zsinat ettől függetlenül a CIC (1917) 120. kánonja alapján kifejezetten tiltotta a papok számára, hogy paptársukkal szemben a főegyházmegyei hatóság engedélyének kikérése nélkül bármilyen jellegű világi pert kezdeményezzenek.⁵⁰ Látható, hogy a 19. századra az egyetemes egyház szintjén elenyészik az egyházi bíróságok előtt folyó perek polgári jogi relevanciája (végteljes megszűnése Magyarországon 1894-ben történt meg). Ennek ellenére a katolikus egyház tagjai tekintetében a jogok védelmére és érvényesítésére mind a mai napig önálló eljárásjoggal rendelkezik, saját szakrális jogrendjén belül, a lelki ügyek,

nyilvántartása körül követendő eljárást a vallás- és közoktatásügyi, az igazságügyi és a belügyminister rendeletileg szabályozzák.”

⁴⁷ Az esztergomi főegyházmegyei zsinat 1942: 4–5.

⁴⁸ Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat (1941) 9. §. Az esztergomi főegyházmegyei zsinat 1942: 5.

⁴⁹ „Az állami jogok a középkor vége óta mindjobban korlátozták e privilégiumot, újabban pedig, a törvény előtti egyenlőség elvéből kiindulva, a legtöbb helyen megszüntették. Az egyház sok konkordátumban kifejezetten lemondott róla, pl. az osztrák konkordátumban, melynek idevonatkozó pontjai Magyarországon szokás alapján partikuláris jogszabályként ma is érvényben vannak.” Az esztergomi főegyházmegyei zsinat 1942: 5. Vö. SIPOS 1943: 35. Vö. *Concordato fra Pio IX e Francesco Giuseppe I imperatore d’Austria* (18 agosto 1855): Art. XIV. *Eadem de causa S. Sede haud impedit, quominus causae ecclesiasticorum pro criminibus seu delictis, quae poenalibus Imperii legibus animadvertuntur, ad iudicem laicum deferantur, cui tamen incumbet Episcopum ea de re absque mora certiore reddere. Praeterea in reo deprehendendo et detinendo ii adhibebuntur modi, quos reverentia status clericalis exigit. Quod si in ecclesiasticum virum mortis, vel carceris ultra quinquennium duraturi sententia feratur, Episcopo nunquam non acta iudiciaria communicabuntur, et condemnatum audendi facultas fiet, in quantum necessarium sit, ut de de poena ecclesiastica eidem infligenda cognoscere possit. Hoc idem, Antistite petente, praestabitur, si minor poena decreta fuerit. Clerici carceris poenam semper in locis a saecularibus separatis luent. Quod si autem ex delicto, vel transgressione condemnati fuerint, in monasterio vel alia ecclesiastica domo recludentur. In huius Articuli dispositione minime comprehenduntur causae maiores, de quibus S. Concil. Trid. Sess. 24. c. 5. de Reform. decrevit. Iis pertractandis Sanctissimus Pater et Maiestas Sua Caesarea, si opus fuerit, providebunt.* MERCATI 1919: 824.

⁵⁰ CIC (1917) Can. 120. – § 1. *Clerici in omnibus causis sive contentiosis sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent, nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum fuerit.*

saját jogszabályainak sérelme és minden olyan esetben, amelyben valamely bűn egyházi büntetendő cselekményt eredményez.⁵¹

Összegzés

Magyarországon a katolikus egyház az állammal annak kezdeteitől fogva szoros kapcsolatot tartott fenn. Ez a kapcsolat természetesen egyfelől a keresztény állameszményből, másfelől a különböző és az újkorig hagyományosan egyházi kompetenciába tartozó jogintézmények működéséből fakadt. Mindez nagyon gyakran komoly terhet jelentett magának az egyháznak is, ami leginkább az állami hatalomnak az egyház belső autonóm működésébe való erőteljes beavatkozásában nyilvánult meg. A 19. század végére előtérbe került vallásszabadsági elv még távol volt a jelenkori értelemben vett vallásszabadság eszményétől, de az egyházak mentesülése az állam tevékenységi körébe tartozó funkciók és feladatok intézményes ellátási kötelezettsége alól előrevetítette az egyház sajátos céljának független, állami beavatkozástól mentes végzésének lehetőségét.

Irodalom- és forrásjegyzék

1894. évi XVI. törvénycikk az örökösödési eljárásról
 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról
 1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról
 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről
 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról
 1909. évi XIII. törvénycikk a lelkeszi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898. évi XIV. törvénycikk módosításáról
 1911. évi XXI. törvénycikk a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlitése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában
 1911. évi XXII. törvénycikk a házasságok felbontására, valamint az ágytól és asztaltól való elválásra vonatkozó törvények és az ily tárgyú bíráskodás terén támadható összeütközések kiegyenlitése végett az 1902. évi június hó 12-én Hágában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában
 1913. évi XXXVIII. törvénycikk a lelkeszi illetményeknek korpótlékok útján való emeléséről
A katolikus kongruarendezés tárgyában kiadott főkegyúri elhatározások, törvények és rendeletek gyűjteménye (1909). Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda.
Az esztergomi főegyházmegyei zsinat (1941. nov. 11–12.) *határozatai* (1942). Budapest: Esztergomi Főegyházmegye.
Codex iuris canonici (1917). Romae: Tipografia Poliglotta Vaticana. Rövidítve: CIC (1917)

ÁLVAREZ DE LAS ASTURIAS, Nicolás (2011): Il Codice di Diritto Canonico di 1917 quale oggetto storico. *Ius Ecclesiae*, (23), 745–763.

BÁNK József (1960): *Kánoni jog I.* Budapest: Szent István Társulat.

BÁNK József (1962): *Kánoni jog II.* Budapest: Szent István Társulat.

BÉLI Gábor (2000): *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Budapest–Pécs: Dialóg Campus.

⁵¹ ERDŐ 2014: nn. 2592–2621.

- BENEDEK, XV., pápa (1917a): *Providentissima Mater Ecclesia*. Online: https://vatican.va/content/benedict-xv/it/bulls/documents/hf_ben-xv_bulls_19170527_providentissima-mater.html
- BENEDEK, XV., pápa (1917b): *Codex iuris canonici (CIC)*. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis.
- EICHMANN, Eduard – MÖRSDORF, Klaus (1953): *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici II*. Paderborn: Schöningh.
- ERDŐ Péter (2000): A házasság kánonjogi arculata a történelemben. *Kánonjog*, (2), 27–45.
- ERDŐ Péter (2006): A magyarországi kegyuraság. In ERDŐ Péter: *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 250–275.
- ERDŐ Péter (2014): *Egyházjog*. Budapest: Szent István Társulat.
- ERDŐ Péter – SCHANDA Balázs (1993): *Egyház és vallás a mai magyar jogban. A főbb jogszabályok szövegével, nemzetközi bibliográfiával*. Budapest: Szent István Társulat.
- FERENCZY Rita – SZUROMI Szabolcs Anzelm (2004): A természetes személy jogképességének megszűnése. A holtak nyilvántartás polgári jogi és kánonjogi aspektusa. *Kánonjog*, (6), 141–149.
- FERENCZY Rita – SZUROMI Szabolcs Anzelm (2011): Újabb megjegyzések az államilag elismert egyházi házasság kérdéséhez. *Kánonjog*, (13), 83–95.
- GADILLE, Jacques – MAYEUR, Jean Marie szerk. (1995): *Libéralisme, industrialisation, expansion européenne (1830–1914)*. Paris: Desclée.
- GASPARRI, Petrus – SERÉDI, Iustinanus szerk. (1923): *Codicis iuris canonici fontes I*. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis.
- GASPARRI, Petrus – SERÉDI, Iustinanus szerk. (1928): *Codicis iuris canonici fontes II*. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis.
- GASPARRI, Petrus – SERÉDI, Iustinanus szerk. (1933): *Codicis iuris canonici fontes III*. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis.
- GASPARRI, Petrus – SERÉDI, Iustinanus szerk. (1935): *Codicis iuris canonici fontes VII*. Romae: Typis Polyglottis Vaticanis.
- GAUDEMET, Jean (1989): *Il matrimonio in Occidente*. Torino: SEI.
- GROSSCHMID Béni (1908): *A házasságjogi törvény I*. Budapest: Politzer.
- MERCATI, Angelo szerk. (1919): *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e le autorità civili*. Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana.
- MEZEY Barna (1996): *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris.
- NAZ, Raoul szerk. (1957): *Dictionnaire de Droit Canonique VI*. Paris: Letouzey et Ané.
- PLÖCHL, Willibald M. (1969): *Geschichte des Kirchenrechts IV*. Wien: Herold.
- SIPOS István (1943): *Katolikus egyházjog*. Pécs: Haladás Nyomda.
- SIPOS István – GÁLOS László (1960): *A katolikus házasságjog rendszere*. Budapest: Szent István Társulat.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm (2003): Megjegyzések az egyház és állam modern kori viszonyának változásaihoz. *Jogtörténeti Szemle*, (2), 7–13.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm (2004): Adalékok az Esztergomi Főegyházmegye 1941. évi zsinatának határozataihoz. In BEKE Margit (szerk.): *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis II*. Budapest: Szent István Társulat, 95–103.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm (2007): Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894–1918). *Jogtörténeti Szemle*, (3), 64–67.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm (2017): *Az egyházi intézményrendszer története*. Budapest: Szent István Társulat.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm – FERENCZY Rita (2014): *Kérdések az állami egyházjog köréből. Érintkezési pontok két önálló jogrendszer között*. Budapest: Szent István Társulat.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm – FERENCZY Rita (2020): Kegyes alapítványok. In JAKAB András et al. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Online: <http://ijoten.hu/zocikk/kegyes-alapitvanyok>.
- THIREAU, Jean-Louis (2001): *Introduction historique au droit*. Paris: Flammarion.